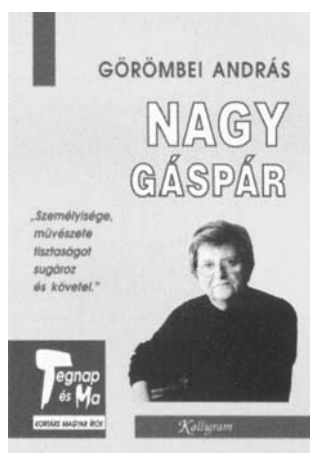

Kortársunk: Nagy Gáspár

Kalligram Könyvkiadó
Pozsony, 2004
280 oldal, 1700 Ft

Monográfiát írni mindig embert próbáló feladat, s különösen így van ez, ha kortárs alkotóval foglalkozunk. Itt is több eset s így több nehézségi fok képzelhető el. Az alkotói pálya lehet a közelmúltban lezárult, mint például Szécsi Margit vagy Orbán Ottóé. Az író járhat életútja és munkássága őszike-korszakában, mint Rába György vagy Tornai József, s az ő esetükben már valódi pályakép készíthető. S járhat az emberélet sűrűjében is, mint Rakovszky Zsuzsa vagy éppen Nagy Gáspár, s az ő pályájukon még sokféle fordulat lehetséges, de sok új mű mindenképpen várható. Az irodalomtörténésznek-kritikusnak mindenképpen másként kell foglalkoznia egy lezárult, mint egy formálódó pályával. S van még valami, amit lehetetlen figyelmen kívül hagyni. Nem mindegy, hogy a pályakép készítője ismeri-e s milyen szinten azt az író, akiről könyvet készít. A régi ismeretség is lehet csupán a művekre korlátozódó s kritikákban, tanulmányokban megnyilvánuló, de lehet egyúttal akár baráti kapcsolat is. Ez utóbbi korlátozhatja a monográfus objektivitására törekvését, másrészt viszont számos olyan ismeret juttathat el, ami másképpen megszerzhetetlen. Nagy Gáspár első monográfiája, Görömbei András régi s avatott ismerője a formálódó életműnek s a szerzőnek is. Ez hasznos előfeltétele a monográfia-írásnak, de őt nem ez ültette az íróasztalhoz, hanem a szellemi-esztétikai-erkölcsi azonosulás ezzel a költészettel, s az a szándék, hogy egy szakmai hiányt pótoljon. Az imént olyan alkotókat soroltam, s csak költőket, akikről idáig egyetlen kismonográfia sem készült el, s a jelzésszerűen kiválasztott névsort hosszan lehetne folytatni. Ám a panasz helyett most örömmel nyugtázzhatjuk, hogy a képzeletbeli hiánylistán eggyel csökkent a nevek száma.

Engem már akkor megnyugvás fogott el, amikor megtudtam, hogy Görömbei András dolgozik ezen a könyvön. Igazi adósságtörlesztésnek éreztem már a szándékot is. Bár képzeletbeli feladatlistámon szerepelt, ábrándként inkább, hogy egyszer Nagy Gáspárról is írhatnék egy könyvet, tudtam, hogy erre magam aligha keríthetek sort egyéb feladatok miatt. Pedig – s ezt nem hivalkodásként jegyzem meg –, Nagy Gáspár első „felfedezői” közé tartoztam. A hetvenes évek elején az ifjúsági hetilap irodalmi szerkesztőjeként kerestem fel 1973-ban. Néhány versének közlése után decemberben a hónap költőjeként mutattam be négy versével és tömör vallomásával. Itt jelent meg az *Anyámmal hófehérülök*, azóta is egyik kedves versem, s ezt a korabeli tallózó folyóirat, a *Látóhatár* is átvette.

Görömbei András – sok egyéb munkája mellett – Nagy Lászlóról írt nagymonográfiát, kismonográfiát pedig ez idáig Sinka Istvánról, Sütő Andrásról, Csoóri Sándorról és most

Nagy Gáspárról. Ezzel eljutott saját nemzedékéhez: Nagy Gáspár néhány évvel nála is fiatalabb. Az irodalomtörténész számára ez ugyancsak különleges helyzet, hiszen az a természetes és szokásos, hogy az irodalmi szakember kritikusi énje elkezdje figyelemmel kíséрни a saját nemzedékét is, majd szeretettel követi nyomon felfedezettjeit. Nem kis idő – évtizedek – után azonban el lehet jutni oda, hogy nemzedéktársunk vitathatatlanul klasszikus értékek létrehozójává vált, tehát már nem csak kritikusként, hanem irodalomtörténészként is kiköveteli figyelmünket. Ez egyrészt jóleső, a nemzedéki öntudatot, eredményességet növelő érzés, másrészt azonban elégikus hangulatot is kelthet, hiszen nem csak a nemzedék, az alkotó beérkeztségét jelzi, hanem az egyre közelebb távozásnak a képzetét is. S ez ügyben még valamivel, régebben aligha megtapasztalhatóval kellett szembesülnie a monográfusnak, s egy ideje nyilvánvalóan az egyetemi tanárnak is. Aki a huszadik század második fele irodalmának történetét is tanítja, s több-kevesebb évtizeden át már maga is tanítja, cselekvő részese volt e korszak társadalmi és irodalmi életének, az a mai húsz-huszonevűekkel találkozva, őket tanítva elkerülhetetlenül átéli azt, hogy amit ő megtapasztalt húsz-harminc-negyven éve, az ma már történelem, irodalomtörténet. Amiként nekünk hajdan egy lezárult korszak klasszikusa volt Babits Mihály vagy József Attila, ugyanúgy klasszikus nekik Illyés Gyula vagy Nagy László. Feltételezem, hogy ez a tanári tapasztalat is szerepet játszott Görömbei Andrásnak abban az elhatározásában, hogy könyvében nem csak Nagy Gáspár munkásságát mutatja be, hanem azt a korszakot, azokat az évtizedeket is, amelyekben eddig élt és alkotott. Nagyon helyesen: számított fiatal olvasókra is, akik ma vagy akár tíz év múlva veszik kézbe ezt a munkát.

Más is indokolja az évtizedek körképszerű bemutatását. Nagy Gáspár ugyanis olyan költő, akinek munkássága teljes körűen nem érthető meg ezeknek az évtizedeknek legalább vázlatos ismerete nélkül. S ezért is a monográfusnak az elmúlt évtizedek történelme, szellemi élete mellett az irodalom zajló életében, ennek elméleti-kritikai fogadtatástörténetében is el kell helyeznie az alkotót. Nagy Gáspár első verseskönyve 1975 májusában jelent meg, s ennek lassan harminc éve. A pályakezdő költő legfontosabb mesterei Illyés Gyula, Jékely Zoltán, Kormos István és Nagy László. A hetvenes években azonban nem csupán nekik vannak követők, s nem is csak Weöres Sándornak vagy Pilinszky Jánosnak. Radikálisan új irodalmi tendenciák tűntek fel. A hatvanas évek végén az irodalomban, a képzőművészetben még csak lefojtva jelentkezhetett a neoavantgárd, de 1973-ban azért már megjelenhetett Tandori Dezső nevezetes verseskönyve, az *Egy talált tárgy megtisztítása*. Az évtized végére pedig nyilvánvalóvá vált – prózai műveknek köszönhetően – az irodalom korszakváltása, a posztmodern szerzők radikális fellépése. Mint minden, magát lényegesen újként deklaráló irányzat, a posztmodern is elutasított, érvénytelennek nyilvánított mindent, ami nem övele azonosult. Pedig – s ez legalább másfél évszázada így van – nincsenek egységes korstílusok, irányzatok, a fellépő újak ritkán semmisítik meg az addigiak érvényességét. 2004-ben talán már kijelenthető, hogy a posztmodern is klasszicizálódott, s ennek tudatában a kánonképző szakemberek is megértőbbek lehetnek a nem posztmodern szemléletű szerzőkkel. Görömbei András könyvének első fejezete *A magyar líra az ezredfordulón* tárgykörének higgadt elemzése. Álláspontja szerint „A hagyományokhoz való viszonynak csak egyik lehetősége a szakítás, a másik, nem kevésbé értékes, nem kevésbé termékeny módja az átalakító, megújító továbbvívés.” Axiómaértékű ez a megállapítás, s jóval békésebbé válhatna irodalmunk és irodalomtudományunk élete, ha

ez a kétszerkettő igazságaként fogadtatna el. Ha így lenne, Görömbeinek nem kellett volna kifejtene, indokolnia ezt, Orbán Ottó, Kányádi Sándor, Csoóri Sándor, Tózsér Árpád, Ágh István, Utassy József és mások értékeinek tömör bemutatása után térve át az ide tartozó Nagy Gáspár bemutatására.

A posztmodern kirekesztő nézetei közül a legradikálisabbak az irodalom fogalmát értékelték át. A valóság és az irodalom kapcsolata vált kérdésessé, még inkább tagadottá. Ebből következett, hogy az irodalomnak nincs üzenete, nem a valóságra vonatkozik, hanem a nyelvre. A történetiséget félresöpörve úgy gondolták, hogy az ő teóriájuk lefokoz majdnem minden korábbi értéket. A legbántóbban a közelmúlt irodalmával bántak el: ami nem őket készítette elő, az csökkent értékűnek vagy értéktelennek mutatkozott számukra, mint például Illyés Gyula vagy Nagy László munkássága. S ebből következett, hogy az ő követőik se kaphattak sok jó szót, így Nagy Gáspár sem. Pedig ő sem folytatott ez ügyben struccpolitikát. Mint Görömbei András részletesen bemutatta, létezett, s jelesen Nagy Gáspár költészetében is egy vitatkozó tudomásulvétel, amely a poétikai-nyelvi eszközökkel bizonyos mértékig, a maga számára szükséges mértékben élt is, a szemléletmódot azonban elutasította, mert kevesebbnek tartotta, s okkal annál, ami a legerősebb magyar irodalmi hagyomány, s amelynek jelenkori érvénytelenségét, még senki nem tudta bebizonyítani. E hagyomány szerint esztétikum és etikum egymásra utal, egymás értékét növeli. Ennek az etikumnak nyomatékos eleme a közösség, kiemelten a nemzeti közösség iránti felelősségérzet. Sok újtó szándékú alkotó és kritikus leírta már, hogy az irodalomnak nincs feladata. Szükségszerűen valóban nincs több, mint esztétikai értéket létrehozni. Ám ez az esztétikai érték nem csupán a nyelvben, poétikai eszközökben nyilatkozik meg, hanem más értékszerkezetekben is. A nyelv az emberi társadalom nyelve, az írásmű elkerülhetetlenül vonatkozik az egyénre és társadalmára, azok értékeire és ezen értékek hiányaira.

Nagy Gáspár első nagy találkozása a történelemmel 1968-ban történt, a csehszlovákiai megszállást megtapasztalva. Központivá nála azonban 1956 forradalma és annak leverése, emlékének kötelező elfojtása, az ebből következő felejtés, a megtagadás vált. Lírójának jelentős vonulata politikai költészet, jelentős motívumcsokra kapcsolódik 1956-hoz. Még költészetének ismerői is meglepődhetnek, amikor 2002-ben megjelent a „...nem szabad feledNI...!” című kötet. E „versek – 1956 láthatatlan emlékművének talapzatára” készültek a pálya egésze során, s a tematikus gyűjtemény 76 verset tartalmazott. Nagyobb részüik természetesen áttételesen vagy részlegesen utal 1956 motívumkörére, de ide tartoznak olyan közismertnek nevezhető alkotások is, mint az *Öröknyár: elmúltam 9 éves* és *A Fiú naplójából*. A Kalligram monográfiatorozata korlátozott terjedelmet enged csak meg, s ez óhatatlanul együtt jár azzal, hogy csak kevés verset lehet részletesebben elemezni. Görömbei András a legsokoldalúbban éppen ezt a két verset tárgyalja. E két vers fogadtatástörténetét talán nem szükséges most felvázolni, ám mindkettő a nyolcvanas évek, a kései Kádár-kor továbbélő, bolsevik jellegű konzervatívizmusát példázza, az 1956 megítélésében való kérlelhetetlen, konok hazugságot. Az *Öröknyár: elmúltam 9 éves* 1984 őszén jelent meg, s magam is sokáig hajlamos voltam arra – a vers bátorságának, szókimondásának elismerése mellett –, hogy elsősorban politikai tettek tartam, s csak másodsorban esztétikainak is. Görömbei András elemzése minden kételkedőt meggyőzhet e rövid szöveg összetettségéről, irodalmi megformáltságáról. Petőfi Sándortól Petri Györgyig (s milyen

érdekes észrevenni, hogy ők a költők ábécé szerinti sorrendjében egymás mellett szerepelnek), majd tovább Nagy Gáspárig és tovább a XXI. század költőinek soráig bármikor adódhatnak olyan társadalmi helyzetek, amelyekben a politikai költészet – olykor annak közvetlenebbül agitatív változata – megszólalhat, és komoly hatást érhet el. Az *Öröknyár* meglehetősen egyértelmű állásfoglalás, titkos ügynöki, főcenzori megértéséhez nem kellett irodalmi műveltség. Jóval áttételesebb, „irodalmiasabb” *A Fiú naplójából*, amely a Tiszatájban jelent meg 1986 júniusában, s amely az évtized leglátványosabb irodalompolitikai botrányát okozta. Egy okos főcenzor e fölött szemet hunyhatott volna, ha nem lett volna régóta aktuális, de rendre halogatott feladat a folyóirat megrendszabályozása, s ennek révén az íróársadalom megfélemlítése.

1956 igazi emlékének őrzése kötelezően volt etikai és lehetségesen költői feladat. E kettőt egyszerre Petri György és Nagy Gáspár tudta a legteljesebben megvalósítani. De egyikük sem tekinthető pusztán politikai költőnek, bár csupán e minőségben is lehetséges maradandó életművet létrehozni. Görömbei András monográfiája e költészet tematikai, eszmei, poétikai sokoldalúságát kötetről kötetre, alkotói pályaszakaszról újabb szakaszra átlépve tárgyalja. A gyermek- és diákkori hatások tárgyalásától a véglegesen érvényes költői szerep megtalálásán át jutunk el a korán jelentkező haláltudat elemzéséig. Bemutatja, hogy a magyarság iránti elkötelezettség szervesen egybeépül a tágabb közép- és kelet-európai régió és népei iránti érdeklődéssel, a kiolthatatlan sorsközösség-tudattal, mindennek egyetemessé tágításával. Társadalom- és létfilozófia nem a költői világkép két elkülönült területe: magától értetődő elszakíthatatlanságuk. Nagy Gáspár is elmondhatja magáról azt, amit Pilinszky: költő vagyok és katolikus. Ám ő egészen másként vallásos. Miként Görömbei megfogalmazza: „költői énjének transzcendens hite kételyek nélkül való”.

Kritikák, tanulmányértékű bírálatok, elemzések szép számban születtek eddig is Nagy Gáspárról. Görömbei András annak a tudósnak a lelkiismeretességével írta meg könyvét, aki tudja, hogy elődeinek (kortársainak) a munkái nélkül sokkal nehezebb lenne a dolga. Számos esetben megtehetné, hogy csak a gondolatot veszi át, s a saját szavaival fogalmazza újra, de ő ennél jobban tiszteli mások találó megfogalmazásait. Olykor több mondatot, olykor csak néhány szavas közlést vesz, de szinte keresi az alkalmat a korábbi munkák megemlézésére. Összesen száz alkalommal idéz a Nagy Gáspár-szakirodalomból. Könyvében nem csak a lírikust mutatja be, hanem a próza- és az esszéíró is. A sorozat adott keretei között a teljességre törekszik, tudva azt is, hogy még sok tanulmánynak, műelemzésnek kell megszületnie Nagy Gáspár eddigi műveiről s természetesen az ezután megírandókról is addig, amíg eljön majd egyszer az ideje egy nagymonográfia elkészítésének.

Vörösi Géza